

tacije, hkrati pa tudi v več pogledih vzor za način obdelave problemov, zlasti v pogledu celotnosti. Kremenškova monografija je eden prvih tehtnih prispevkov k osvetlitvi enega od problemov družbenopolitičnega razvoja na Slovenskem 1919—1941.

Miro Stiplovšek

Tone Zorn, Med plebiscitom in napadom na Jugoslavijo. Poskus uničenja koroških Slovencev med drugo svetovno vojno. Vestnik koroških partizanov, letnik V, št. 2/1972

Lanska majska številka glasila odbora koroških partizanov v Ljubljani je prinesla zanimivo razpravo dr. Toneta Zorna z naslovom Med plebiscitom in napadom na Jugoslavijo, ter dodatek, ki je bil napisan za radijsko oddajo. Še pomnite tovariši in nosi naslov Poskus uničenja koroških Slovencev med drugo svetovno vojno. Dodatek je sicer dobro napisan in strokovno neoporečen, toda kljub temu se poraja vprašanje ali sodi k znanstveni razpravi te vrste, čeprav nosi naslov, po katerem bi se dalo sklepati, da bo na nek način dopolnil prvi prispevek. Naj še enkrat poudarim, da ne gre za strokovnost pisanja ali za izbiro napačne tematike, ampak predvsem za namen obeh besedil in s tem v zvezi tudi za stil pisanja. Medtem, ko je bil dodatek, kot smo že rekli, napisan za radijsko oddajo v njej primernem stilu in znanstvenem prijemu, pa je bil prvi tekst napisan v okviru priprav za pisanje zgodovine narodnoosvobodilne vojne na Koroškem. Po načrtu bi morale zgodovino NOB na Koroškem napisati več avtorjev, razprava dr. Toneta Zorna pa naj bi bila uvod v to publikacijo. Med nastajanjem publikacije se je vsebinski načrt dela nekoliko spremenil in zato je avtor svojo razpravo objavil v Vestniku koroških partizanov, ki pa take in podobne tekste z veseljem objavlja, tako da je ta publikacija postala eden najbogatejših virov za proučevanje problematike koroških Slovencev. Na njegovih straneh so bile tekom let obdelane najvažnejše vsebinske točke te problematike, pa tudi marsikateri zgodovinski vir je našel v teh drobnih knjižicah svoje mesto.

Razprava Med plebiscitom in napadom na Jugoslavijo pravzaprav ne sodi med razprave, ki obdelujejo doslej neznane probleme in obdobja. Bolje bi jo lahko označili, če bi dejali, da doslej najpodrobneje in najbolj sintetično prikazuje obdobje v življenju koroških Slovencev, ki ga slovensko, pa tudi avstrijsko zgodovinarje ni obdelalo dovolj natančno in dosledno. Naj med deli, ki se v splošnem dotikajo te problematike in tega obdobja, omenim le razpravo Boga Grafenauerja z naslovom Germanizacija treh Avstrij, ki je izšla leta 1946 v Koroškem zborniku in prispevek Janka Pleterskega v publikaciji Progressivna Slovenija, Trst in Koroška (Murska Sobota 1964) z naslovom Progressivne težnje med Slovenci na Koroškem. Na avstrijski strani pa omenimo le obdelavo te problematike in dobe v knjigi Theodorja Veiterja Die slowenische Volksgruppe in Kärnten (Wien-Leipzig 1936).

Tudi sam avtor se je s to problematiko že pojavil v javnosti, vendar jo je sprva tudi gledal in obdelal z drugega zornega kota ter predvsem zajel samo del v pričujoči razpravi zajete tematike. V 6/7 številki revije Borec se je namreč razpisal o vprašanju odnosa nacistov do Slovencev v času od anšlusa do na-

pada na Jugoslavijo. Ne samo po vsebini, tudi po uporabi virov se obe razpravi razlikujeta. Medtem ko je avtor za razpravo v reviji Borec uporabljal in analiziral list Koroški Slovenec in zasledoval stališča slovenske manjšine do nacizma, je za razpravo, ki je pred nami, uporabljal praktično vse koroško pa tudi avstrijsko časopisje, ga analiziral in dognanja strnil v pregledno razpravo.

Besedilo razprave je Zorn razdelil na pet, vsebinsko in zgodovinsko zaključenih razdelkov: Nemški pogledi na koroško vprašanje in nemške nacionalistične organizacije, Avstrijske politične stranke na Koroškem in koroški Slovenci v letih 1920 do 1938, Nacizem na Koroškem, Koroški Slovenci po anšlusu marca 1938 in Poskus pregona Slovencev iz Koroške.

V prvem razdelku razprave je avtor prvi odstavek posvetil razlagi namena svoje razprave. Zapisal je: »Pregled problematike koroškega slovenstva v času od plebiscita pa do napada na Jugoslavijo aprila 1941 se ustavlja predvsem ob vozliščih, ki niso le usmerjala usode koroških Slovencev v prvi avstrijski republiki, ampak tudi vodila na strani večinskega naroda do znanega anšlusa, do vključitve Avstrije v nacistično Nemčijo, V tem okviru skuša raziskava opozoriti in v okviru dosegljive dokumentacije nakazati predvsem odnos nemškonacionalnih sil koroške družbe ter takratnih političnih strank do koroških Slovencev, pokazati na progresivne usmeritve med slovensko manjšino, predvsem pa se ustaviti ob nacizmu na Koroškem in ob njegovem odnosu do koroških Slovencev.«

Čeprav ima razprava naslov Med plebiscitom in napadom na Jugoslavijo, torej obravnava obdobje po plebiscitu do leta 1941, je Zorn opozoril že na leto 1848, od katerega dalje moremo slediti procesu germanizacije na ozemlju, na katerem žive Slovenci na Koroškem. Ob tem opozarja seveda tudi na znano dejstvo, da se je germanizacija širila s kapitalizmom in da so se z izoblikovanjem posameznih industrijskih centrov izoblikovala tudi germanizacijska jedra, ki so pravzaprav ostala ista do danes.

Ob germanizacijskem procesu se Zorn ustavlja pri ljudskih štetjih, katera so vedno izkazovala načrtno tendenco po zmanjševanju slovenskega življa na Koroškem. V njih ocenjevanje se avtor ne spušča, saj je ta problematika že v dokajšnji meri kritično obdelana. Rezultati obdelave pa so pokazali, da so vsa štetja nezanesljiva, s tem, da so se tista pred prvo svetovno vojno še najbolj približala dejanskemu etničnemu stanju koroških Slovencev. Zato navaja samo nekaj števil, da bralcu ustvari sliko, ki je potrebna za razumevanje nekaterih važnih vprašanj iz manjšinske problematike na Koroškem.

Tesno s štetji je povezana teorija, ki med nekaterimi avstrijskimi in koroškimi znanstveniki in politiki ni nikoli dokončno umrla, še posebej pa se je, kot zelo aktualna, pokazala ob zadnjih dogodkih okoli postavitve dvojezičnih krajevnih napisov na južnem Koroškem. To je vindišarska teorija. Žorn sorazmerno natančno prikazuje nastanek in razvoj te teorije, obenem pa tudi jasno pokaže na nastanek teze, ki jo je zlasti zagovarjal znani nemško nacionalno koroški zgodovinar dr. Martin Wutte, češ da so »vindišarji« Nemcem naklonjeni Slovenci; »kajti oni niso Slovenci, ampak vmesna plast, ki pa je po izvoru in jeziku mešani tip. Vendar pa so zaradi usodne, življenjske in kulturne skupnosti z Nemci, kot po svoji usmeritvi in njenih naslednikih, pripadali od pričetka narodnostnega vprašanja ... mnogo bolj k Nemcem kot Slovincem«.

V nadaljevanju prvega razdelka se avtor skladno z naslovom spušča v obravnavo nemško nacionalističnih organizacij. Obdelal je tri, ki so bile najbolj strupeno protislovensko usmerjene: Kärntner Heimatdienst — Heimatbund (Koroškodomovinska služba — domovinska zveza), Deutscher Schulverein — Südmark (Nemška šolska zveza — Südmark) in Kärntner Turnverein (Koroška telovadna zveza). O vsaki od teh treh nemško nacionalnih organizacij je Zorn povedal najbolj značilne poteze, predvsem pa njihovo politiko do slovenske manjšine. Iz njihovega delovanja lahko na grobo povzamemo, da sta bili najbolj protislovensko usmerjeni organizaciji Kärntner Heimatbund (njegove korenine segajo že v leto 1919, do 1923 pa se je imenoval Kärntner Heimatdienst, da bi se leta 1957 ponovno pojavil z istim imenom) in Deutscher Schulverein — Südmark (ta organizacija pa se je obnovila že leta 1955), ki sta postali tudi legli koroškega nacizma. Pri tem pa moramo poudariti, da Kärntner Turnverein ni bila nikakršna telovadna organizacija nepolitičnega tipa, saj je postala v bistvu ilegalna organizacija nacistov na Koroškem in tesno povezana z obema prej omenjenima organizacijama.

Osnovni namen KHB (Kärntner Heimatbund) je bil v začetku »nastopanje proti jugoslovanski rešitvi koroškega vprašanja, po plebiscitu pa vsestransko krnjenje razvoja slovenske manjšine na Koroškem«, je zapisal avtor. Deutscher Schulverein — Südmark sta bili prvotno dve organizaciji. Prva se je, kot stoji v razpravi, ukvarjala predvsem z ustanavljanjem nemških šol in vrtcev na slovenskem ozemlju, druga pa se je »lotevala poskusov nemške, celo rajhovske kolonizacije na Slovenskem in to v glavnem na nemško-slovenski jezikovni meji na Štajerskem«. Leta 1925 sta se organizaciji združili, »v programu združenega društva je bilo ob dotedanjem raznarodovalnem delu najti še zavze-manje za priključitev Avstrije nemškemu rajhu«.

V drugem razdelku Zornove razprave je morda zajeta najbolj zanimiva tematika. Obravnava avstrijske politične stranke v odnosu do koroških Slovencev od plebiscita do priključitve v nacistični nemški rajh. S plebiscitom se je za Slovence začelo bistveno drugačno obdobje, kot so ga bili vajeni dosedaj. Odtrgani so bili od slovenskega narodnega telesa in na njihovo politično življenje so začele pomembno vplivati tudi avstrijske politične stranke. Če bi lahko v nekaj točkah povzeli problematiko, s katero se Zorn v tem delu razprave ukvarja, bi lahko rekli, da se ukvarja: 1. z obnovo slovenskega političnega gibanja, 2. s političnimi strankami meščanskega tabora na Koroškem, 3. z odnosom komunistov do slovenskega vprašanja, 4. z odnosom med avstrijskimi socialdemokrati in slovensko manjšino, 5. s političnim življenjem koroških Slovencev v tridesetih letih, 6. z odnosom Dollfuss-Schuschniggovega režima do manjšine in 7. z začetki novih usmeritev med koroškimi Slovenci.

Obdobje nacizma na Koroškem, ki ga avtor obdeluje v tretjem razdelku, je prav gotovo eno najbolj obdelanih obdobjev v življenju koroških Slovencev. Najbrž se je avtor zato lotil problema s strani, o kateri je bilo manj napisanega. Nedvomno so zelo pomembni obenem pa zelo ilustrativni podatki, ki jih dr. Zorn povzema po dr. Theodorju Veiterju (Die slowenische Volksgruppe in Kärnten, Wien — Leipzig 1936) in Richardu Moscherju (Kärnten-Grenzland im Süden, Berlin 1940). Veiter namreč poudarja, da je bil nacizem v obliki liberalnega nacionalizma dejansko že od nekdaj endemičen na Koroškem, kar se je

v času nacizma pokazalo za zelo točno, saj Moscher prinaša podatke, po katerih je bilo leta 1940 na Koroškem v nacistično stranko včlanjenih kar desetina vseh prebivalcev, torej z otroki vred.

Glavni problem, ki se ga avtor razprave dotika v tem delu pa je nacistični puč leta 1934, dejanje, ki nam v veliki meri pojasnjuje razmah nacizma na Koroškem v času po priključitvi v nemški rajh in med drugo svetovno vojno. Ob prebiranju dela tega razdelka, kjer Zorn opisuje dogodke ob puču 26. julija 1934 in kjer pove, kateri kraji so padli najprej v nacistične roke — torej so bili kraji nacistom prijazni — se nam nehote vrine primerjava z lanskimi dogodki na južnem Koroškem in povojno politično strukturo Koroške. Bivša glavna centrala nacizma na Koroškem Wolfsberg in Št. Vid na zgornjem Koroškem se nam tudi danes pojavljajo kot oporišča najbolj desnih sil v političnem življenju druge avstrijske republike. Prav v obeh omenjenih krajih imata današnji FPÖ (avstrijska svobodnjaška stranka) in ÖVP (avstrijska ljudska stranka) največ volivcev, obenem pa je v teh krajih tudi največ mest, kjer v organizaciji obeh strank pobirajo podpise, da bi izsilili ugotavljanje manjšine (Volksbegehren).

Koroški Slovenci z anšlusom niso mogli pričakovati zboljšanja položaja, saj se je nacizem široko razpletel, še posebej v vrste slovenskih nasprotnikov. Tako nekako ugotavlja pisec v četrtem razdelku, ko govori o koroških Slovencih po anšlusu leta 1938. Kljub temu pa se obdobje koroškega nacizma od anšlusa do napada na Jugoslavijo bistveno razlikuje od tistega po napadu na Jugoslavijo. Zorn pravilno ugotavlja, da so nacisti iz zunanjepolitičnih vzrokov v tem prvem obdobju vsaj tolerirali koroške Slovence. Hitler si je namreč na moč prizadeval vključiti Jugoslavijo v sile osi.

Kljub temu pa to ne pomeni, da so nacisti pustili Slovence popolnoma pri miru. Zorn postreže z otipljivimi dokazi. V prvi polovici marca 1938 je bil prijet nekdanji deželnozborski poslanec Vinko Poljanec (umrl je za posledicami zapora), 15. marca je bil aretiran dr. Joško Tischler (isti dan zaradi zunanjepolitičnih vzrokov izpuščen). Konec leta pa so zaprli še nadučitelja Franca Ainholzerja, urednika Koroškega Slovenca Rada Wuteja (in ne Lada Wuteja, kot je zaradi tiskovne napake zapisano v razpravi) in Šimna Martinjaka. To seveda ni bilo vse in v tem razdelku je najti še marsikatero fizično, gospodarsko, politično in narodnostno nasilje nad koroškimi Slovenci.

V zadnjem delu razprave prinaša Zorn nekatere podatke, ki segajo že v leto 1942, torej že čez okvire nakazane z naslovom. To je seveda nujno potrebno zaradi razumevanja dogodkov in kontinuitete dogajanja. V tem razdelku je avtor pokazal na vse organizacije in posameznike, ki so se aktivno zavzemali za uničenje slovenske narodnostne skupnosti na Koroškem. Označil pa je tudi podobne politične tendence, ki so se dokončno izoblikovale v načrtu o izselitvi — fizičnem uničenju — 50 000 koroških Slovencev, le-ta pa se je delno uresničil z izselitvijo 178 slovenskih družin iz južne Koroške 14. aprila 1942. Tu je treba opozoriti še na podatke, ki jih je v decembrski številki dunajske revije Neues Forum objavil Karl Stuhlpfarrer. Iz korespondence med Maier-Kaibitschem in Himmlerjem ter še iz nekaterih drugih virov je ugotovil, da je bilo konec maja leta 1942 v različnih taboriščih na Frankovskem

in Bavarskem 1217 koroških Slovencev, od teh jih je bilo aprila istega leta izseljenih 947.

Ob prikazovanju delovanja protislovenskih organizacij, ki so skrbele za gospodarsko in fizično uničenje koroških Slovencev (Obmejni urad nacistične stranke, Urad pooblaščenca državnega urada za naselitev nemškega ljudstva, Gestapo in še nekaj drugih) je Zorn tudi jasno pokazal, kakšno vlogo je pri vsem tem imel koroški vojni zločinec Alois Maier - Kaibitsch.

Dušan Nečak

Roy Medvedov, Le stalinisme. Origines, histoire, conséquences. Editions du Seuil, Paris 1972, 638 strani

»Čas bo potekel, umrli bomo, vsi smo pač smrtni, toda dokler delamo, moramo in moramo marsikaj pojasniti in povedati resnico partiji in narodu,« je dejal Nikita S. Hruščov v zaključni besedi na XXII. kongresu KP SZ. »Vse moramo storiti, da bi zdaj ugotovili resnico, kajti čim več časa bo preteklo po teh dogodkih, tem težje bo resnico ugotavljati. Potrebno pa je, da bi bila v zgodovini partije o tem povedana resnica. To smo dolžni storiti tudi zato, da se podobni pojavi v bodoče ne bodo več ponavljali.«¹ Podobno kot Hruščov so po XX. in XXII. kongresu tudi voditelji nekaterih drugih komunističnih partij pozivali k raziskovanju in razkrivanju vzrokov in družbenih pogojev pojava stalinizma, njegovih značilnosti in posledic ter opozarjali, da bo mogoče njegovo dediščino povsem prerasti šele potem, ko bo stalinizem kot sistem razkrit v vseh svojih razsežnostih. Palmiro Togliati je še dodal, da so k tej nalogi »poklicani predvsem sovjetski ljudje«.

Kmalu pa se je izkazalo, da obračun s preteklostjo ne bo lahek in bo zato ta preteklost analogno Stalinovemu pojmovanju zgodovine morala še nekaj časa ohraniti značaj »državne (in partijske) skrivnosti«. Pri raziskovanju preteklosti pač ne gre le za problem zgodovine — kot je v svojem odmevu na XXII. kongres že leta 1962 opozoril G. Lukacs — saj »zgodovinsko raziskovanje nujno preraste v kritiko nastale teorije in prakse«. Stalina zato ne bo mogoče objektivno in brez težav oceniti, dokler ne bo zares postal zgodovina in preteklost in ne bo več glavna sodobna ovira razvoja prihodnosti.² S kakšno težavo se Sovjetska zveza še danes otresa te ovire pa je čutil tudi avtor knjige o stalinizmu Roy Medvedov, ki je dobil spodbudo za svoje delo v obeh kongresih in tedaj prevladujočem prepričanju, da morajo biti prav (sovjetski) »komunisti sami nepopustljivi sodniki svoje lastne zgodovine«, vendar knjige potem, ko je bila napisana, v Sovjetski zvezi ni mogel izdati, celo več: bil je izključen iz KP SZ, moral je zapustiti svoje delovno mesto in se odseliti iz Moskve.³

¹ S. Hruščov, Zaključitelnoje slovo na XXII. sjezde KP SS, 27 oktobra 1961. Gospolitizdat Moskva 1961, stran 30.

² Georg Lukacs, Marxismus und Stalinismus. Rowohlt 1970, str. 173, 189.

³ Roy Medvedov (brat znanega sovjetskega genetika, gerontologa in biokemika Zoreza Medvedova) je bil rojen 1925 v Tbilisiju. Njegov oče, aktivni oficir rdeče armade, ki je do leta 1937 na akademiji v Leningradu predaval filozofijo, jo postal ob začetku vojne žrtev stalinističnih čistk. Po končanem študiju na filozofski fakulteti v Leningradu je Roy nekaj časa poučeval zgodovino na gimnaziji, kasneje pa je bil sprejet na Akademijo za pedagoške vede v Moskvi. Kjer je opravil doktorat iz pedagogike. Aktivno se je udeleževal političnega in intelektualnega življenja v Moskvi, se gibal v krogu akademika Saharova, med njegovimi najbližjimi znanci pa je bil tudi pesnik Aleksander Tvardovski. Ze leta 1969 je poslal centralnemu komiteju pismo, v